

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.7-9-135>

ՍՈՒՐԵՆ ԲԱԴԻՆՅԱՆ
ԵՊՀ քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ

SUREN BAGHINYAN
*PhD student of the Criminal Procedure and
Criminalistics Department of Yerevan State University*

СУРЕН БАГИНЯН
*Соискатель кафедры уголовного
процесса и криминалистики ЕГУ*

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴԱՎԱՃԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՑԱՎՈՐ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻ
ՏԻՊԱՅԻՆ ՄՈԴԵԼՆԵՐԸ

TYPOLOGIES OF CRIMINAL MECHANISMS IN TREASON

ТИПОВЫЕ МОДЕЛИ ПРЕСТУПНОГО МЕХАНИЗМА
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИЗМЕНЫ

Ներածություն

Ընդհանուր առմամբ հանցագործությունների բնութագիրն իրենից ներկայացնում է գիտության այնպիսի ճյուղերի տվյալների ընդհանրություն, ինչպիսիք են քրեական իրավունքը, կրիմինոլոգիան, սոցիոլոգիան և այլն: Դրա ամբողջական նկարագիրը կազմվում է ոչ միայն կրիմինալիստիկական տվյալների ընդհանրացման, այլ նաև գիտության նշված ճյուղերի տվյալների համատեղման միջոցով: Ուստի ցանկացած հանցագործության կրիմինալիստիկական բնութագիրն ամբողջական ներկայացնելու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է բացահայտել դրա դրսևորման կրիմինալիստիկական մեխանիզմը, դրա կառուցվածքն ու տարրերը:

Այս իմաստով հարկ է նկատի ունենալ, որ հանցագործության կրիմինալիստիկական մեխանիզմը հասկացությունը նույնական չէ դրա քրեաիրավական բնութագրի հետ: Ի տարբերություն քրեական իրավունքում և կրիմինոլոգիայում տվյալ հասկացության մեկնաբանության, երբ հանցավոր դեպքի մեխանիզմը սահմանափակվում է միայն հակաիրավական գործողություններով (վարքագծով), որը կազմում է հանցագործության օբյեկտիվ կողմը, կրիմինալիստիկայում այն առավել լայն մեկնաբանություն ունի, ընդգրկում է ավելի լայն տարրեր, քան դրա քրեաիրավական բնութագիրը:

Ավելին, որոշ գիտնականներ էլ հանցագործությունների քննության գիտական մեթոդիկաների ձևավորման համար առաջարկում են օգտագործել հանցավոր իրադարձության տիպային մոդելները: Մասնավորապես Ա. Մ. Կուստովն այդ տեսակետը հիմնավորում է նրանով, որ չնայած հանցագործության կրիմինալիստիկական բնութագրի և հանցագործության մեխանիզմի միջև առկա են որոշակի նմանություններ, այնուամենայնիվ դրանք նույնական չեն, քանի որ հանցագործության կրիմինալիստիկական բնութագիրը հանցագործության մեխանիզմի օրինաչափությունները չի դիտարկում որպես դինամիկ համակարգ, դրանում ընդգրկված չեն հանցակիցների, տուժողի և հանցագործության մյուս մասնակիցների միջև առկա հարաբերությունների դինամիկային վերաբերող տվյալները¹:

Համանման կարծիք են արտահայտել նաև Ն. Վ. Մատուշկինան և Վ. Գ. Նայմուշինը՝ նշելով, որ ի տարբերություն հանցագործության կրիմինալիստիկական բնութագրի, որը հատվածաբար է արտահայտում հանցավոր գործունեության առանձին կողմերը, հանցագործության կրիմինալիստիկական մոդելն իրենից ներկայացնում է հանցագործության առաջացման և զարգացման համակարգային արտահայտություն, որը հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջական պատկերացում կազմել այդ գործունեության և դրա զարգացման մասին²:

Անշուշտ, հանցագործության մեխանիզմի շարժընթացը գործի քննության համար կրիմինալիստիկական և դատավարական մեծ նշանակություն ունի, սակայն հանցագործության կրիմինալիստիկական բնութագիրը հանցագործությունների քննության մեթոդիկայի համար առանցքային ու անփոխարինելի դեր ունի:

Հանցավոր մեխանիզմի մոդելների տիպականացումը թույլ է տալիս բացահայտել այնպիսի օրինաչափություններ, որոնք բնորոշ են ինչպես դրա դրսևորմանը, այնպես էլ՝ դրա քննությանը: Այլ կերպ՝ տիպային յուրաքանչյուր մոդելին բնորոշ է դրա քննության որոշակի ծրագիր, գործողությունների հստակ ալգորիթմ, որոնք պայմանավորում են դրանց արդյունավետ ու կազմակերպված քննությունը:

Հիմնական հետազոտություն

Որոշ գիտնականների կարծիքով՝ «հանցագործության մեխանիզմ» հասկացության մեջ կարող են ներառվել միայն հանցակազմի առանձին տարրեր: Այսպես, Ի. Ա. Վոզգրինը նշված հասկացության սահմանման մեջ առանձնացնում է միայն հանցանքի կատարման եղանակը, հանցագործի և տուժողին բնութագրող առանձնահատկությունները³:

Այսպես, Գ. Մ. Մերետուկովը հանցագործության մեխանիզմը սահմանում է որպես սուբյեկտի հանցավոր գործունեության կրիմինալիստիկական նշանակություն ունեցող տարրերի կայուն, դինամիկ և փոխկապակցված համակարգ, որոնք պայմանավորում են կրիմինալիստիկական նշանակություն ունեցող տեղեկատվության առաջացումը և հնարավորություն են տալիս քննիչին բացահայտելու երևույթի բնույթն ու էությունը⁴:

¹ S^{ku} Кустов А. М., Криминалистическая или социально-правовая характеристика преступлений как ориентир в борьбе с преступностью// Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики: Материалы международной научной конференции. М., 2002, էջ 12:

² S^{ku} Матушкина Н. В., Криминалистическая модель преступной деятельности по уклонению от уплаты налогов и ее использование в целях выявления и раскрытия преступлений этого вида: Дисс... канд. юрид. наук. Ижевск, 1999, էջ 9; H^{ay}мушин В. Г., Криминалистическая модель преступной деятельности в сфере наркобизнеса и ее использование в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: Автореф. дисс ... канд. юрид. наук. Ижевск, 1999, էջ 12:

³ S^{ku} Возгрин И. А., Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Л., 1976, էջ 43:

⁴ S^{ku} Меретуков Г. М., Криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом организованных преступных групп. М., 1995, էջ 19:

Եթե հանցագործությունը դիտարկենք իբրև կրիմինալիստիկական գիտական և գործնական ուսումնասիրության մեկ ամբողջական հասկացություն, ապա այն իրենից ներկայացնում է ոչ միայն ոտնձգության առարկայի միջոցով հանցագործի և նրան շրջապատող միջավայրի փոխազդեցություն, այլև հանցագործության այս կամ այն գործիքի միջոցով տուժողի փոխազդեցություն՝ հանցագործի և միջավայրի վրա: Միաժամանակ առկա է նաև տուժողի միջոցով հանցագործի և միջավայրի վրա հանցավոր դեպքի այլ մասնակիցների փոխազդեցությունը: Փոխազդեցության այս բոլոր տեսակները շրջակա միջավայրում առաջացնում են նյութական փոփոխություններ, իսկ հանցավոր դեպքի մասնակիցների գիտակցության մեջ՝ մտավոր հետևանքներ, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն քրեական գործով ճշմարտության բացահայտման համար: Նշված տարրերը ներառվում են նյութերի գոյության բոլոր մակարդակներում՝ ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական, հոգեֆիզիկական և սոցիալական:

Անշուշտ, հանցանքի կատարման ժամանակ տեղի են ունենում անձանց, օբյեկտների ու երևույթների տարաբնույթ փոխազդեցություններ, որոնց հետևանքով ի հայտ են գալիս ապացուցողական և այլ տեղեկատվական աղբյուրներ: Այդ փոխազդեցությունների ճնշող մեծամասնությունը ունենում է բավականին բարդ կառուցվածք:

Կարելի է ասել, որ հանցագործության մեխանիզմն իրենից ներկայացնում է փոխազդեցությունների հաջորդական շարք, որի արդյունքում առաջանում են հետք-արտացոլանքներ, որոնք կրիմինալիստիկական կարևոր նշանակություն ունեցող տեղեկատվություն են պարունակում բուն հանցագործության և դրա մասնակիցների վերաբերյալ: Յուրաքանչյուր առանձին փոխգործողություն իր մեջ այլ փոխգործողության ընթացքի առկայություն է ենթադրում կամ հանդիսանում է վերջինի ձևավորողը, որի արդյունքում ամբողջ համակարգը կայուն և դինամիկ բնույթ է ստանում:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ հանցագործության մեխանիզմի ներքո կարելի է հասկանալ հանցագործության մասնակիցների, ինչպես նաև նրանց և նյութական աշխարհի միջև ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի փոխազդեցության համակարգը, որն ուղեկցվում է համապատասխան գործիքների, միջոցների և իրադրության առանձին տարրերի օգտագործմամբ: Հանցագործության մեխանիզմն օրինաչափորեն ապահովում է հանցագործության, դրա մասնակիցների և հետևանքների վերաբերյալ կրիմինալիստիկական կարևոր նշանակություն ունեցող տեղեկատվության գոյացումը⁵:

Հատկանշական է, որ հանցագործության տիպային մոդելներն առանձնացվում են՝ հիմք ընդունելով հանցագործության մեխանիզմի կառուցվածքի տարրերը: Նույնը վերաբերում է պետական դավաճանության դրսևորման հանցավոր մեխանիզմի տիպային մոդելներին, որոնք հնարավորություն են տալիս բացահայտել այս տեսակ հանցագործությունների քննության հնարավոր քննչական իրադրություններն ու օրինաչափությունները:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ ինչպես ցանկացած տեսակի հանցագործության, այնպես էլ պետական դավաճանության դրսևորման հանցավոր մեխանիզմի տիպերի առանձնացման համար հիմք կարող են ընդունվել ոչ թե հանցագործության մեխանիզմի ոչ թե բոլոր, առանձին տարրեր:

Հանցագործության մեխանիզմի հիմնական տարրեր կարելի է համարել.

- հանցագործության սուբյեկտի (հանցագործի, հանցավոր խմբի, նախնական համաձայնությամբ հանցավոր խմբի, կազմակերպված հանցավոր խմբի) գործունեությունը (առա-

⁵ Ենգիբարյան Վ. Գ., Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Կրիմինալիստիկական մեթոդիկա, Բուհական դասագիրք, Երևան, Թասկ ՍՊԸ, 2017, էջ 30:

վել հազվադեպ՝ առանձին գործողություններն ու վարքագիծը),

- տուժողի գործողությունների և այլ վարքագծի համակարգը (համակցությունը),
- հանցանքի կատարման հետ անուղղակի կապված անձանց գործողությունները և այլ վարքագծի համակարգը (համակցությունը),
- հանցագործության մասնակիցների կողմից օգտագործվող՝ հանցավոր իրադրության առանձին տարրերը, հանցավոր ոտնձգության առարկան:

Հանցագործության մեխանիզմի նշված բաղադրիչները գտնվում են անընդհատ շարժման և զարգացման գործընթացում, որոնց վերաբերյալ տվյալները կարելի է օգտագործել որոշակի հանցագործության քննության և բացահայտման նպատակներով:

Սակայն հարկ է նշել, որ հանցագործության մեխանիզմի կառուցվածքի վերաբերյալ նույնպես մասնագիտական գրականության մեջ միասնական մոտեցում առկա չէ:

Այսպես, Վ. Վ. Կոչկովը և Վ. Ա. Օբրազցովն ընդգծել են հանցագործության մեխանիզմի փոխազդող (փոխկապակցված) հետևյալ բաղադրիչները.

ա) հանցանք կատարող անձը (հանցագործը),

բ) հանցագործի վարքագիծը,

գ) շրջակա միջավայրի տարրերը⁶:

Զ. Ի. Կիրսանովն ավելի համակարգված է ներկայացնում հանցագործության մեխանիզմի տարրերը: Նրա կարծիքով, դրանցից հիմնականները համարվում են. նպատակաուղղված վարքագծով (գործողություններով) հանցավոր ոտնձգությունն իրականացնող անձը (անձինք), հանցանքի կատարման եղանակը (նախապատրաստում, կատարում և քողարկում), տուժողը, նրա վարքագիծը, հանցավոր ոտնձգության առարկան, հանցագործության գործիքները, միջոցները և հանցավոր նպատակներով օգտագործվող այլ առարկաները (օրինակ՝ հանցագործության գործիքներ պատրաստելու համար նախատեսված գործիքները), հանցագործությանն անուղղակիորեն առնչվող անձինք (օրինակ՝ հանցագործության գործիքների և միջոցների ձեռքբերմանը կամ քողարկմանն առանց դիտավորության օգնություն ցուցաբերած անձինք), նյութական պայմանները (միջավայր), որում նախապատրաստվել, կատարվել է հանցանքը, կամ միջոցներ են ձեռնարկվել դրա քողարկման համար⁷:

Ռ. Ս. Բելկինը հանցագործության մեխանիզմի տարրերից առանձնացրել է հանցագործության սուբյեկտին, հանցագործության սուբյեկտի վերաբերմունքն իր գործողությունների, դրանց հետևանքների և հանցակիցների նկատմամբ, ոտնձգության առարկան, հանցագործության կատարման եղանակը, հանցագործության հետևանքը, հանցագործության հանգամանքները (տեղը, ժամանակը և այլն), դեպքի ականա մասնակիցների վարքագիծն ու գործողությունները, հանցավոր գործունեությանը նպաստող կամ խոչընդոտող հանգամանքները, գործողությունների (հանցանքի կատարման եղանակի) և հանցագործության հետևանքի, դեպքի մասնակիցների և այլնի միջև առկա կապերն ու փոխհարաբերությունը⁸:

Սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ հանցագործության մեխանիզմը զուտ մեղավոր անձի՝ շրջակա միջավայրի նկատմամբ իր գործողությունների և վարքագծի փոխազդեցության ընթացքը չէ: Այս առումով ուշագրավ է, որ Ռ. Ս. Բելկինը, Զ. Ի. Կիրսանովը, Վ. Յա. Կոլդինը, Յու. Գ. Կորոլուովը և այլ հեղինակներ հանցագործության մեխանիզմի կառուցված-

⁶ Տե՛ս *Образцов В. А.*, Проблемы раскрытия преступлений против здоровья населения, связанных с пищевыми отравлениями: Автореф. дисс.... канд. юр. наук. М., 1976, էջեր 47-48:

⁷ Տե՛ս *Курсанов З. И.*, Криминалистические учения о механизме преступления и его отражении. Лекция. М., 1994, էջ 4:

⁸ Տե՛ս *Белкин Р. С.*, Общая теория советской криминалистики. Саратов 1986, էջ 41:

քում ներառում են *հանցավոր իրադրությունը*: Կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ իրադրություն ասելով՝ հասկացվում է անձանց, առարկաների, երևույթների, որևէ գործունեություն կատարելու համար նպաստավոր այլ գործոնների որոշակի համակցություն: Մասնավորապես հանցավոր իրադրությունը բաղկացած է տարբեր նյութական օբյեկտների, երևույթների, գործընթացների, վիճակի և հարաբերությունների համակցությունից, որոնք համապատասխան պայմաններ են ստեղծում որոշակի գործողությունների կատարման համար կամ խոչընդոտում են դրանց կատարումը: Բոլոր այս գործողությունները կատարվում են որոշակի պայմաններում՝ նյութական պայմաններ, ժամանակ, լուսավորություն, բնական կլիմայական գործոններ, արտադրական գործունեություն, կենցաղ, շրջապատող անձինք⁹:

Հանցագործության մեխանիզմի կառուցվածքում հանցավոր իրադրության տարրերը կարող են էական նշանակություն ունենալ: Վերջիններն ունակ են էական ազդեցություն գործել հանցավորի գործողությունների և վարքագծի վրա, ընդհուպ՝ հանցագործության բնույթի փոփոխության վրա: Հնարավոր է նաև իրադրության ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցությունը հանցագործի գիտակցության վրա: Ընդհանուր առմամբ հանցավոր իրադրությունը բնութագրում է այն պայմանները, որոնցում գործել են հանցագործության բոլոր մասնակիցները:

Հանցագործը հանցանքի կատարմանը և քղարկմանն ուղղված գործողություններում կամ տուժողը հանցագործին հակազդելուն ուղղված գործողություններում հաճախ նպատակին հասնելու համար հանցավոր իրադրության տարրեր են օգտագործում: Օրինակ՝ հանցագործը միջոցներ է ձեռնարկում, որպեսզի օրենքով սահմանված կարգով ստանա պետական գաղտնիքին առնչվելու թույլտվություն՝ հետազայում դրանց տիրանալու և պատվիրատուին փոխանցելու նպատակով, համացանցի կամ սոցիալական հարթակների միջոցով կապ է հաստատում և վստահություն ձեռքբերում իրեն հետաքրքրող տեղեկությունների կամ փաստաթղթերի տիրապետող անձի կամ անձանց մոտ՝ հետազայում իր հանցավոր մտադրությունն ավարտին հասցնելու նպատակով և այլն:

Կարծում ենք, որ հանցագործության կատարման իրադրությունը միանգամայն լայն ու բազմաշերտ է, ուստի հանցագործության մեխանիզմի կառուցվածքում նպատակահարմար չէ այն որպես այդպիսին ընդգրկել, առավել ևս՝ հանցավոր մեխանիզմի տիպականացման նպատակով:

Այս տեսանկյունից համակարծիք ենք պրոֆեսոր Վ. Գ. Ենգիբարյանի արտահայտած այն տեսակետին, որ ոչ թե իրադրությունը՝ ընդհանուր առմամբ, այլ հանցագործության ուղղակի կամ անուղղակի մասնակիցների կողմից օգտագործված դրա առանձին տարրերը կարող են մտնել հանցագործության մեխանիզմի կառուցվածքի մեջ¹⁰:

Ընդ որում, պետական դավաճանության կատարման եղանակի առանձնահատուկ բնույթով պայմանավորված՝ վերջինիս դրսևորման մեխանիզմին առավել բնորոշ է հանցավոր իրադրության տարրերը, հատկապես հանցավոր մտադրության իրականացման համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու տեսանկյունից: Հատկանշական է, որ պետական դավաճանության պարագայում այն կարող է ընդգրկել նաև հանցավոր մտադրությունը անձի մոտ գեներացնելու փուլից մինչև դրա ավարտը:

Վերոգրյալը հիմք ընդունելով, ինչպես նաև հաշվի առնելով ՀՀ-ում վերջին տարիներին բացահայտված պետական դավաճանության դեպքերը, կարող ենք առանձնացնել պետա-

⁹ Տե՛ս Криминалистика: Учеб. для вузов / Под ред. Р. С. Белкина, 2-е издание, переработанное и дополненное. М., Изд. «Норма», 2006, էջ 503:

¹⁰ Ենգիբարյան Վ. Գ., Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Կրիմինալիստիկական մեթոդիկա, Բուհական դասագիրք, Երևան, Թասկ ՍՊԸ, 2017, էջ 36:

կան դատավաճառության մեխանիզմի տիպային մոդելներ, որոնք իրենց բովանդակությամբ ու գործնական բնույթով պայմանավորված՝ նպատակաուղղված են դրանց քննության օրինաչափությունների բացահայտմանը, դրանց պլանաչափ կազմակերպմանն ու արդյունավետության բարձրացմանը:

Ըստ այդմ՝ պետական դավաճառության մեխանիզմի տիպային մոդելները նպատակահարմար է առանձնացնել՝ հիմք ընդունելով հանցավոր մեխանիզմի կառուցվածքի հետևյալ տարրերը.

1. *պետական դավաճառությունը կատարող սուբյեկտը,*
2. *պետական դավաճառությունը կատարող սուբյեկտի վարքագիծը,*
3. *պետական դավաճառությունը կատարման իրադրությունը կամ դրա կատարման համար պայմանների ստեղծումը:*

Այսպիսով, վերջին տարիներին բացահայտված պետական դավաճառության դեպքերի, ինչպես նաև քննչական պրակտիկայի վերլուծության արդյունքում կարող ենք առանձնացնել պետական դավաճառության կրիմինալիստիկական մեխանիզմի հետևյալ տիպային մոդելները:

Տիպային մոդել № 1. Պետական դավաճառությունը կատարվում է պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների հետ անմիջականորեն առնչություն ունեցող անձի կողմից:

Տվյալ դեպքում հանցագործությունը կատարող սուբյեկտը զբաղեցրած պաշտոնի, դիրքի կամ ծառայության բնույթից ելնելով՝ օրենքով սահմանված կարգով իրավունք ունի առնչվելու պետական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների հետ: Ընդ որում, նշանակություն չունի զբաղեցրած պաշտոնի, դիրքի աստիճանը, բավական է, որպեսզի տվյալ անձը «Պետական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով ունենա պետական գաղտնիքի հետ առնչվելու համապատասխան աստիճանի թույլտվություն:

Այսպես, բացահայտված պետական դավաճառության մի դեպքով ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության հակահետախուզության դեպարտամենտի կողմից ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական արդյունավետ միջոցառումների արդյունքում պարզվել է, որ ՀՀ քաղաքացին, հանդիսանալով զինծառայող, ծառայության բերումով տիրապետել է պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների:

Նկարագրված պայմաններում վերջինս «ok.ru» սոցիալական ցանցի միջոցով ծանոթանալով օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ներկայացուցչի հետ, հավաքագրվել է նրա կողմից, որից հետո նամակագրության միջոցով նրան է հանձնել պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող, ռազմական բնույթի տեղեկություն հանդիսացող՝ զորամասի նշանակության, դրա կազմում ընդգրկված ստորաբաժանումների տեսակի, իրենց ստորաբաժանման պահպանության ներքո գտնվող մարտական դիրքի տեղակայման վայրի, մարտական դիրքերի կահավորվածության, մարտական հերթապահություն իրականացնելու հետ կապված այլ տվյալներ, ինչպես նաև զորամասի հրամանատարական կազմի անհատական և ծառայողական տվյալները, լուսանկարել և ուղարկել է զորամասի շինությունները, մարտական դիրքերը, վաշտի անվանականչի մատյանը, մարտական դիրքի կրակային քարտը, զինվորական գրքույկը՝ այդ կերպ լրտեսության եղանակով կատարելով պետական դավաճառություն՝ ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության տարածքային անձեռնմխելիության և արտաքին անվտանգության, որոնց դիմաց որպես վարձատրություն բանկային փոխանցումների միջոցով ստացել է գումարներ¹¹:

¹¹ Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/719>

Ուշագրավ է նաև պետական դավաճանության մեկ այլ դեպք, երբ անձը հանդիսացել է պետական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների տիրապետողը:

Մասնավորապես, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության ռազմական հակահետախուզության դեպարտամենտի կողմից ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական արդյունավետ միջոցառումների արդյունքում պարզվել է, որ ՀՀ քաղաքացին, հանդիսանալով զինծառայող, ծառայության բերումով տիրապետել է ուսումնական կենտրոն հանդիսացող N զորամասի հրամանատարական կազմի, սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի և զինծառայողների թվաքանակի, ինչպես նաև ՀՀ ՊՆ որոշ ստորաբաժանումների տեղակայման վայրերի վերաբերյալ տեղեկությունների:

Նկարագրված պայմաններում վերջինս «ok.ru» սոցիալական ցանցի միջոցով ծանոթանալով օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ներկայացուցչի հետ, հավաքագրվել է նրա կողմից, որից հետո 2.000.000 ՀՀ դրամ վարձատրություն ստանալու խոստման դիմաց նկարելու և «Վոթսափ» հավելվածով ուղարկելու, ինչպես նաև նույն հավելվածով պարբերաբար տեսազանգեր կատարելու ու հաղորդագրություններ ուղարկելու միջոցով հավաքել և օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ներկայացուցչին է փոխանցել իրենց զորամասի շենքերի և շինությունների, սպառազինության, ռազմական զրահատեխնիկաների, մարտական ու տրանսպորտային մեքենաների քանակի և տեսակների, ուսումնական կենտրոնում զորավարժություններ իրականացնող հետախուզական և այլ ստորաբաժանումների քանակի ու սպառազինության, անցկացվող պարապմունքների նպատակների վերաբերյալ տվյալներ, լուսանկարներ¹²:

Տիպային մոդել № 2. Պետական դավաճանությունը կատարվում է պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների հետ անմիջականորեն առնչություն չունեցող անձի կողմից:

Ի տարբերություն նախորդ մոդելի, տվյալ դեպքում պետական դավաճանություն կատարող անձը թեև չունի օրենքով սահմանված կարգով պետական գաղտնիքի հետ առնչվելու թույլտվություն, այնուամենայնիվ միջնորդվորված կերպով, տարբեր եղանակներով հասանելիություն է ձեռք բերում այդպիսի տվյալների:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ծառայության կողմից ձեռք են բերվել բավարար տվյալներ այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի Մ.Ս.-ն, 2015 թ. ընթացքում արտագնա աշխատանքի նպատակով գտնվելով Թուրքիայի Հանրապետության Ստամբուլ քաղաքում, հայտնվելով այդ երկրում գործունեություն ծավալած ադրբեջանական հետախուզական ծառայությունների տեսադաշտում և հավաքագրվելով վերջիններիս աշխատակիցների կողմից, Հայաստան վերադառնալուց հետո՝ 2019 թ. ընթացքում առաջարկ է ստացել գումարի դիմաց Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության արտաքին անվտանգության, զինված ուժերի, սպառազինությունների մասին տեղեկություններ ձեռք բերելու կամ արդեն իսկ իրեն հասանելի դարձած տեղեկատվությունը փոխանցելու վերաբերյալ, այդ թվում՝ բանակի անձնակազմի, զենքի, զինամթերքի, զինտեխնիկայի քանակի և տեսակի, զորամասերի և դրանց հրամանատարական կազմի, պաշտպանական շրջանների, ինժեներական կառույցների, սարքավորումների, իսկ վերջին շրջանում՝ նաև մարդկային կորուստների և այլնի վերաբերյալ, որն ընդունելով՝ լրտեսության եղանակով իրականացրել է տրված առաջադրանքները և դրա դիմաց որպես վարձատրություն ստացել տարբեր չափերի գումարներ, այդ կերպ՝ ի վնաս Հայաս-

¹² Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/717>

տանի Հանրապետության տարածքային անձեռնմխելիության և արտաքին անվտանգության, թշնամական գործունեություն իրականացնելու համար օտարերկրյա հատուկ ծառայություններին ցուցաբերել է օգնություն:

Ընդ որում, որոշակի առաջադրանքներ կատարելու համար Մ.Ս.-ն, շարունակելով իր հանցավոր մտադրության իրականացումը, կրկնակի բժշկական հետազոտության միջոցով վերացրել է զինվորական ծառայությանը խոչընդոտող սահմանափակումները, միջոցներ է ձեռնարկել ծառայության անցնելու ՀՀ զինված ուժերում՝ այդ եղանակով կրկին տեղեկություններ հավաքագրելու և թշնամական գործունեություն իրականացնելու համար այլ պետությանը փոխանցելու նպատակով, ինչը սակայն նրան չի հաջողվել, քանի որ պատկան մարմինների կողմից մերժվել է նրան աշխատանքի ընդունելու դիմումը:¹³

Տիպային մոդել № 3. Պեպական դավաճանությունը կատարվում է զինվորական ծառայության մեջ գտնվող անձի կողմից, սակայն այն չի դրսևորվում որպես թշնամու կողմն անցելը:

Տիպային այս մոդելի առանձնահատկությունը հատուկ սուբյեկտի ծառայության կամ աշխատանքի բնույթով պայմանավորված պետական դավաճանությունն ընդգրկող ոլորտն է, այն է՝ զինված ուժերը, ՀՀ պաշտպանությունն ու անվտանգությունը:

Մասնավորապես.

ՀՀ ԱԱԾ քննչական դեպարտամենտում լրտեսության և պետական դավաճանության հատկանիշներով հարուցված քրեական գործի նախաքննության ընթացքում ՀՀ ԱԱԾ ռազմական հակահետախուզության և մարզային ստորաբաժանումների աշխատակիցների, ինչպես նաև քննչական խմբում ընդգրկված քննիչների կատարած քննչական գործողությունների և զուգահեռ ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում անհերքելի ապացույցներ են ձեռք բերվել առ այն, որ օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների աշխատակիցները Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ստեղծել են գործակալական ցանց, որի կազմում ներգրավվել են զինված ուժերի տարբեր ստորաբաժանումներում ծառայող անձանց:

Ընդ որում, իրենց գործունեությունն անխոչընդոտ իրականացնելու և բացահայտվելու ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով լրտեսական գործունեություն իրականացրած անձինք սոցիալական ցանցերում ստեղծել են իգական սեռի ներկայացուցիչների տվյալներով բացված կեղծ անհատական էջեր՝ հայուհիների տվյալներով և լուսանկարներով: Դրանից հետո հայերեն լեզվին ազատորեն տիրապետող օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ներկայացուցիչները ծանոթություններ են հաստատել ՀՀ զինված ուժերում տարբեր պաշտոններ զբաղեցնող անձանց հետ՝ հնարավորություն ունենալով համացանցային ծանոթությունները վերածել մտերիմ հարաբերությունների, իսկ այնուհետ նաև՝ առաջարկել գումարի դիմաց համագործակցել իրենց հետ և տրամադրել ռազմական բնագավառին վերաբերող տեղեկություններ, մասնավորապես՝ ՀՀ զինված ուժերի տարբեր զորամասերի տեղակայման վայրերի, անձնակազմի, զենքի, զինամթերքի, զինտեխնիկայի քանակի և տեսակի, զորամասերի և դրանց հրամանատարական կազմի, պաշտպանական շրջանների, ինժեներական կառույցների, սարքավորումների և այլնի վերաբերյալ:

Նշված եղանակով լրտեսական գործունեություն իրականացրած անձինք գործակալական ցանցում ներգրավվել են շուրջ երկու տասնյակ ՀՀ քաղաքացիների, որոնք ՀՀ զինված ուժերում զբաղեցրել են տարբեր պաշտոններ և ի պաշտոնե հնարավորություն են ունեցել առնչվելու պետական ու ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների և փաստաթղթերի հետ:

¹³ Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/497>

Հիշյալ զինծառայողները տվել են իրենց համաձայնությունը և գումարի դիմաց բջջային տարբեր հավելվածների միջոցով օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ներկայացուցիչներին մաս-մաս փոխանցել են ծառայության բերումով իրենց հասանելի դարձած կամ օտարերկրյա հատուկ ծառայության ներկայացուցիչների պահանջով հավաքած ռազմական կամ այլ բնույթի տեղեկությունները՝ ի փաստ Հայաստանի Հանրապետության կատարել դավաճանական գործողություններ¹⁴:

Ներկայացնենք այս տիպային մոդելի մեկ այլ դրսևորում. Այսպես,

ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության ռազմական հակահետախուզության դեպարտամենտի ծառայողների մշակած և ձեռնարկած ծավալուն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում պարզվել է, որ ՀՀ քաղաքացի, ՊՆ N զորամասի կոչումով կապիտան սպան 2021 թվականի սկզբից հայտնվել է օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ուշադրության կենտրոնում և հավաքագրվել նրանց կողմից:

Այնուհետև, ծառայության նշանակվելով ՀՀ ՊՆ մեկ այլ զորամասում՝ որպես զորամասի ծառայություններից մեկի պետ, ծառայության ընթացքում օտարերկրյա հատուկ ծառայություններից հաղորդագրությունների միջոցով ստանալով համագործակցությունը շարունակելու վերաբերյալ առաջարկություն և ընդունելով այն, պարտավորվել է վարձատրության դիմաց հավաքել և օտարերկրյա հատուկ ծառայություններին հանձնել Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությանը, տարածքային անձեռնմխելիությանը և արտաքին անվտանգությանն ի փաստ օգտագործելու համար ռազմական բնագավառի պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ, որպիսի պայմաններում իր հանցավոր գործունեությունն իրագործելով՝ 2021 թվականի ապրիլ-մայիս ամիսների ընթացքում հավաքել և իր կողմից օգտագործվող տարբեր բջջային հավելվածների միջոցով օտարերկրյա հատուկ ծառայության ներկայացուցիչին է հանձնել պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող ռազմական բնագավառի տեղեկություններ, մասնավորապես՝ իրենց ստորաբաժանման պահպանության ներքո գտնվող սպառազինության, զինատեսակների, քանակի, մարտական դիրքի տեղակայման վայրի վերաբերյալ տեղեկություններ և այլ տվյալներ՝ լուսանկարներով ցուցադրել է սպառազինությունը և զինատեսակների քանակը, այդ թվում՝ Հնդկաստանից ձեռք բերված ռազմական տեխնիկայի վերաբերյալ, որոնց դիմաց որպես վարձատրություն՝ օտարերկրյա հատուկ ծառայության ներկայացուցիչից 2 անգամ տարբեր օրերի ընթացքում ստացել է գումար և բջջային հեռախոս՝ այդ կերպ կատարելով պետական դավաճանություն՝ ի փաստ Հայաստանի Հանրապետության տարածքային անձեռնմխելիության և արտաքին անվտանգության:

Տիպային մոդել N° 4. Պետական դավաճանությունը կատարվում է օտարերկրյա պետության հատուկ ծառայությունների կամ միջազգային կազմակերպության կամ դրանց ներկայացուցիչի հետ պարբերաբար հաղորդակցվելով փոխադրելով եղանակներով:

Ընդ որում, տվյալ դեպքում նշանակություն չունի է վերջիններս հաղորդակցվում են անմիջականորեն՝ առանց միջնորդի, թե միջնորդավորված:

Հատկանշական է, որ անկախ հաղորդակցության ընտրված ձևից՝ այն որպես կանոն կրում է պարբերաբար բնույթ: Ընդ որում, հանդիպումները որպես կանոն տեղի են ունենում երկրի տարածքից դուրս:

Այսպես.

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտում հարուցված և քննվող քրեական գործի նախաքննությամբ իրականացված

¹⁴ Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/679>

քննչական ու այլ դատավարական գործողությունների և դրանց զուգահեռ հակահետախուզության դեպարտամենտի ծառայողների կողմից ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական համալիր միջոցառումների արդյունքում ձեռք են բերվել բավարար փաստական տվյալներ այն մասին, որ «Անբասիր ծառայության համար», «Մարտական գործողություններին մասնակցելու համար» մեղալներով, կրծքանշաններով, պատվոգրերով, կառավարական պարգևով պարգևատրված նախկին զինվորականը, իր հետ ընկերական հարաբերությունների մեջ գտնվող և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող մեկ այլ անձի հետ, աշխատանք փնտրելու պատրվակով մեկնել են Թուրքիայի Հանրապետություն և այնտեղ հայտնվել Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների տեսադաշտում՝ նրանցից ընդունելով նյութական օգուտներ ստանալու դիմաց հավաքագրվելու և ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության տարածքային անձեռնմխելիության և արտաքին անվտանգության գործելու առաջարկը:

Այդ պահից սկսած՝ վերը նշված անձինք, միավորվելով պետական դավաճանություն կատարելու միևնույն նպատակի շուրջ, միմյանց միջև ձևավորել են կայուն կապ, անխախտ, փոխադարձ համաձայնություն, երկարատև և մանրակրկիտ կերպով նախապատրաստել են հանցագործության կատարումը, կատարել դերերի, ակնկալվող եկամուտների բաշխում, պլանավորել հանցագործության քողարկման եղանակները, կապի միջոցները, փոխանցման ենթակա տեղեկատվության ծավալը, նշանակությունը՝ ադրբեջանական հատուկ ծառայությունների կողմից ստանալով համապատասխան հրահանգավորումներ և ցուցումներ:

Կատարված նախապատրաստական գործողություններից հետո Ադրբեջանի Հանրապետության հատուկ ծառայության աշխատակիցների ուղեկցությամբ հիշյալ անձինք Թուրքիայից մեկնել են մեկ այլ երկիր՝ այնտեղ Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հետ հանդիպելու, բանավոր կերպով ձեռք բերված համաձայնությունը փաստաթղթավորելու և կոնկրետ հանձնարարականներ ստանալու համար:

Երրորդ երկրում գտնվող Ադրբեջանի դեսպանատան տարածքում հիշյալ անձինք ստորագրել են հավաքագրման համաձայնագրեր՝ առ այն, որ տալիս են իրենց ստորագրություններն ու համաձայնությունը թշնամու կողմն անցնելու և ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության գործելու վերաբերյալ, որից հետո հատուկ ծառայությունների աշխատակիցներից ստացել են համապատասխան ծածկանուններ և կանխավճարների տեսքով գումարներ:

Հնարավորինս գաղտնի գործելու և քողարկված եղանակով օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների հետ կապ հաստատելու նպատակով, կազմակերպված խմբի անդամները հատուկ ծառայությունների աշխատակիցներին տվել են իրենց կողմից օգտագործվող թուրքական հեռախոսահամարները և դրանցով գրանցված ինտերնետային հավելվածների նույնականացման վերաբերյալ տեղեկությունները:

Այնուհետև, հիշյալ անձինք պարբերաբար կապ են պահպանել Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների աշխատակիցների հետ, նրանցից ստացել կոնկրետ հանձնարարականներ և ցուցումներ, որոնց շրջանակում լուսանկարել և տեսանկարահանել են ՀՀ ՊՆ զորամասերը, այնտեղ տեղակայված զինտեխնիկան, պարզել զորամասի զինծառայողների քանակը, զորամասի հրամանատարական կազմի անձնական տվյալները, ուսումնական գումարտակների, ինչպես նաև Հայաստանի և Արցախի Հանրապետությունների հակաօդային պաշտպանության համակարգերի տեղակայումները, հատուկ և կարևորագույն օբյեկտների շրջակայքում տեղակայված հակաօդային պաշտպանության միջոցների առկայության վերաբերյալ տվյալները, լուսանկարել և տեսանկարահանել են նաև պետական և ռազմավարական նշանակություն ունեցող հատուկ և կարևորագույն օբյեկտները՝ ջրամբարները, հիդրոէլեկտրակայանները, ստրատեգիական բարձունքները, պատերազմական գործողությունների ժամանակ

պատասպարվելու համար նախատեսված ապաստարանները, զորքերի, զինտեխնիկայի քանակն ու տեղաշարժը, որոնք բջջային հավելվածներով ուղարկել են ադրբեջանական հատուկ ծառայությունների աշխատակիցներին՝ այդ ընթացքում ակտիվացնելով ինտերնետ հասանելիությունը և այդ կերպ հնարավորություն տալով տեղորոշելու հատուկ պահպանվող օբյեկտների տեղակայումների հստակ կոորդինատները¹⁵:

Մեկ այլ դեպքում քրեական գործով որպես մեղադրյալ ներգրավված անձը, գտնվելով Վրաստանի Հանրապետության տարածքում, հայտնվել է այդ երկրում գործունեություն ծավալած ադրբեջանական հետախուզական ծառայությունների տեսադաշտում և հավաքագրվելով այդ հետախուզական ծառայությունների աշխատակիցների կողմից՝ ստացել է կոնկրետ առաջադրանքներ՝ Արցախի և Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության, զինված ուժերի, սպառազինությունների մասին տեղեկություններ ձեռք բերելու կամ ծառայության բերումով արդեն իսկ իրեն հասանելի դարձած տեղեկատվությունը փոխանցելու վերաբերյալ, այդ թվում՝ բանակի անձնակազմի, զենքի, զինամթերքի, զինտեխնիկայի քանակի և տեսակի, զորամասերի և դրանց հրամանատարական կազմի, պաշտպանական շրջանների, ինժեներական կառույցների և սարքավորումների և այլնի վերաբերյալ՝ ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության՝ կատարել լրտեսություն:

Դրանից հետո, հիշյալ անձը ձեռնամուխ է եղել այդպիսի տեղեկություններ հավաքելուն, մասնավորապես՝ երկար տարիներ ծառայության մեջ գտնվելով ՀՀ զինված ուժերում, ի պաշտոնն ունենալով պետական և ծառայողական գաղտնիքներին առնչվելու թույլտվություն, կրելով դրանց արտահոսքի համար պատասխանատվություն և գիտակցելով, որ այդ տեղեկությունների արտահոսքի դեպքում վնաս կպատճառի երկրի անվտանգությանը, հավաքել և իր մոտ է պահել մարտական տեխնիկայի, սպառազինության, այդ թվում՝ տանկերի, մարտկոցների, ուժեղացման միջոցների, առաջնահերթ խոցվող օբյեկտների, Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում ծառայող, պահեստազորում հաշվառված անձանց և այլնի վերաբերյալ ծառայողական և պետական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ, ինչպես նաև, օգտագործելով Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և Արցախի սպայական անձնակազմի շրջանում իր ունեցած հարաբերությունները, պարբերաբար հանդիպումներ է ունեցել վերջինների հետ և հետաքրքրություններ ցուցաբերել ստորաբաժանումների կողմից իրականացվող կոնկրետ գործողությունների և այլնի վերաբերյալ, հավաքել տվյալներ, որից հետո՝ պարբերաբար Հայաստանի Հանրապետությունից մեկնել է Վրաստանի Հանրապետություն և ինչպես Ադրբեջանի դեսպանատան տարածքում, այնպես էլ դրանից դուրս հանդիպումներ և բազմաթիվ հեռախոսազրույցներ է ունեցել ադրբեջանական հետախուզական ծառայությունների աշխատակիցների հետ և նրանց մաս-մաս հանձնել կամ հայտնել է իրեն հայտնի դարձած և իր կողմից հավաքագրված պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունները, ինչպես նաև թշնամական գործունեություն իրականացնելու համար ցուցաբերել է այլ օգնություն՝ կատարելով թշնամական երկրի հետախուզական ծառայությունների առաջադրանքները՝ ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության տարածքային անձեռնմխելիության և արտաքին անվտանգության՝ այդ ամբողջ ընթացքում փորձելով հնարավորինս գաղտնի պահել իր անձը, հետախուզական ծառայությունների հետ ունեցած կոնտակտային հեռախոսահամարները¹⁶:

Տիպային մոդել № 5. Պեղական դավաճանությունը կարարող անձը հանցանքը կարա-

¹⁵ Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/602>

¹⁶ Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/460>

րելու համար օտարերկրյա պետության հատուկ ծառայությունների կամ միջազգային կազմակերպության կամ դրանց ներկայացուցչի կողմից ստանում է վարձարություն տարբեր եղանակներով:

Հատկանշական է, որ պետական դավաճանություն կատարող սուբյեկտը՝ որպես խրախուսում կարող է ակնկալել նյութական շահ, դրամային, գույքային և այլ տեսքով: Սակայն հնարավոր են դեպքեր, երբ վերջինս պարզապես հանցավոր արարքն իրականացնի առանց նյութական շահ ստանալու, դառնալ սպառնալիքի, խաբեության զոհ: Ընդ որում, վերջինս հատկապես դրսևորվում է համացանցի միջոցով ծանոթություն հաստատելու դեպքում, երբ վերջինիս վստահությունը ձեռքբերելով՝ հատուկ ծառայության աշխատակիցները, որոնք ներկայանում են հակառակ սեռի ներկայացուցիչներ, ունենում են ինտիմ խոսակցություններ, կորզում են այդ բնույթի լուսանկարներ ու տեսանյութեր, ապա դրանց հրապարակման սպառնալիքի ներքո պահանջում են կատարել գործողություններ, հավաքել տեղեկություններ և այլն, որոնք նախատեսված են պետական դավաճանության հանցակազմով:

Այսպես, ՀՀ ԱԱԾ ռազմական հակահետախուզության և քննչական դեպարտամենտների աշխատակիցների ձեռնարկած ծավալուն օպերատիվ-հետախուզական ու համակցված քրեադատավարական միջոցառումների արդյունքում պարզվել է, որ ՀՀ քաղաքացին, ով հանդիսացել է զինծառայող, կոչումով սպա, հավաքագրվել է օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների կողմից, տվել է իր գրավոր համաձայնությունն այդ կապակցությամբ և ստացել է համապատասխան ծածկանուն՝ պարտավորվելով հատուկ ծառայությունների առաջադրանքով հավաքել, նրանց հանձնել պետական ու ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ, որից հետո օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների առաջադրանքով հավաքել ու ընդհանուր 1.400 ԱՄՆ դոլար վարձատրության դիմաց վերջիններիս է հանձնել արտերկրում ռազմական ակադեմիան ավարտած համակուրսեցիների, ծառայության N զորամասի հրամանատարական կազմի, հրթիռահրետանային վարչության ղեկավար անձնակազմի, «էքսպո-ռազմական» ցուցահանդեսին մեկնած սպայական կազմի կենսորոշիչ տվյալները, բջջային հեռախոսահամարները՝ տրամադրելով նաև իր ծառայության N զորամասի N դիվիզիոնի զինծառայողների հաստիքացուցակը, ինչպես նաև նույն զորամասում առկա հրթիռային համակարգի թվաքանակի, 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին սանձազերծված 44-օրյա պատերազմի ընթացքում զինտեխնիկայի կորստի, հրթիռահրետանային համազարկերի գտնվելու վայրերի, զորավարժության վայրերի, կիրառված զինտեխնիկայի, զորավարժությանը մասնակից ղեկավար սպայական կազմի վերաբերյալ տվյալներ:

Բացի դրանից՝ նույն զինծառայողը, 44-օրյա պատերազմի ժամանակ, զբաղեցնելով հրթիռային N համակարգի մարտկոցի հրամանատարի տեղակալի պաշտոնը, մարտական առաջադրանք կատարելիս արդյունավետ և նպատակային խոցումներ չի կատարել, տևական ժամանակ միջոցներ չի ձեռնարկել հրթիռ արձակող զինտեխնիկան քողարկելու ուղղությամբ, որի հետևանքով հակառակորդի կողմից թիրախավորվել և անօդաչու թռչող սարքի միջոցով խոցվել է այն՝ հանգեցնելով զինտեխնիկայի անվերադարձ կորստի:

Միաժամանակ պարզվել է, որ հիշյալ զինծառայողը պատերազմի ավարտից հետո շարունակել է համագործակցությունն օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների ներկայացուցիչների հետ, որի ընթացքում վարձատրության դիմաց տրամադրել է նաև ներմուծված սպառազինության և զինտեխնիկայի քանակի ու տեսակի վերաբերյալ տվյալներ:

Պարզվել է նաև, որ նույն զինծառայողը, ունենալով գաղտնիության թույլտվության համապատասխան աստիճան, 8.000 ԱՄՆ դոլար վարձատրության դիմաց փոխանցելու նպատակով հավաքել է N զորամասի գաղտնի դրոշմագրով մարտական քարտեզներ, սակայն բա-

ցահայտվել է ՀՀ ԱԱԾ-ի կողմից՝ չկարողանալով իր հանցավոր գործունեությունն ավարտին հասցնել¹⁷:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ պետական դավաճանության հանցավոր մեխանիզմին, թեև բնորոշ է դրա կատարման կոնսպիրատիվ բնույթը, այնուամենայնիվ դրա դրսևորման մոդելների տիպային առանձնացումը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու այնպիսի օրինաչափություններ, որոնք նպաստում են այս տեսակ քրեական վարույթներով ապացուցման գործընթացի պլանաչափ ու կազմակերպված իրականացմանը:

Պետական դավաճանության հանցավոր մեխանիզմների մոդելների տիպականացումը, բացի վերը նշված գործնական նպատակներից, ունի նաև այլ նշանակություն. այն նպաստում է դրանց կատարմանն ուղղված պատճառների և պայմանների բացահայտմանը, ռիսկերի գնահատմանը, ինչպես նաև արդյունավետ կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացմանը՝ ապահովելով նման դեպքերի կանխում և նախականիտում:

Ամփոփագիր: Հեղինակը, վերլուծելով կրիմինալիստիկական գրականության տարբեր աղբյուրներ ու քննչական պրակտիկայի վերջին տարիների զարգացումները, բացահայտել է պետական դավաճանության դրսևորման մեխանիզմի տիպային մոդելները և հիմնավորել դրանց գործնական նշանակությունը քննության արդյունավետության բարձրացման համար:

Հանցագործության կրիմինալիստիկական բնութագիրը ամբողջականորեն ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է նախ բացահայտել դրա դրսևորման մեխանիզմը, նրա կառուցվածքն ու տարրերը: Կրիմինալիստիկայում «հանցագործության մեխանիզմ» հասկացությունը ավելի լայն է, քան քրեաիրավական բնութագիրը. այն ընդգրկում է ոչ միայն հակաիրավական գործողությունները, այլև դրանց զարգացման դինամիկան, հանցագործության մասնակիցների փոխհարաբերությունները և գործընթացի ամբողջական համակարգային պատկերը:

Հանցագործության մեխանիզմն իրենից ներկայացնում է փոխազդեցությունների հաջորդական շարք, որի արդյունքում առաջանում են հետք-արտացոլանքներ, որոնք կրիմինալիստիկական կարևոր նշանակություն ունեցող տեղեկատվություն են պարունակում բուն հանցագործության և դրա մասնակիցների վերաբերյալ: Յուրաքանչյուր առանձին փոխգործողություն իր մեջ այլ փոխգործողության ընթացքի առկայություն է ենթադրում կամ հանդիսանում է վերջինի ձևավորողը, որի արդյունքում ամբողջ համակարգը կայուն և դինամիկ բնույթ է ստանում:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ հանցագործության մեխանիզմի ներքո կարելի է հասկանալ հանցագործության մասնակիցների, ինչպես նաև նրանց և նյութական աշխարհի միջև ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի փոխազդեցության համակարգը, որն ուղեկցվում է համապատասխան գործիքների, միջոցների և իրադրության առանձին տարրերի օգտագործմամբ:

Գիտական մոտեցումներում առաջարկվում է կիրառել հանցավոր իրադարձության տիպային մոդելներ, որոնք ապահովում են քննության ավելի ամբողջական ու համակարգային պատկեր: Տեսաբանները նշում են, որ քրեաիրավական բնութագիրը միայն մասնակիորեն է արտացոլում հանցավոր գործունեության կողմերը, մինչդեռ մոդելավորումը թույլ է տալիս բացահայտել զարգացման օրինաչափություններն ու կառուցել քննության համակարգային մեթոդաբանություն:

Հատկանշական է, որ հանցագործության տիպային մոդելներն առանձնացվում են՝ հիմք ընդունելով հանցագործության մեխանիզմի կառուցվածքի տարրերը: Նույնը վերաբերում է պետական դավաճանության

¹⁷ Մանրամասն տե՛ս <https://www.sns.am/hy/news/view/690>

դրսևորման հանցավոր մեխանիզմի տիպային մոդելներին, որոնք հնարավորություն են տալիս բացահայտել այս տեսակի հանցագործությունների քննության հնարավոր քննչական իրադրություններն ու օրինաչափությունները:

Այսպիսով, պետական դավաճանության մեխանիզմի մոդելների տիպականացումը հնարավորություն է տալիս մշակել քննության հստակ ծրագիր և գործողությունների ալգորիթմ, ինչն էլ ապահովում է քննության արդյունավետությունը և կազմակերպվածությունը:

Annotation. The author, analyzing various sources of criminalistics literature and recent developments in investigative practice, has identified the typical models of the mechanism of treason and substantiated their practical significance for increasing the effectiveness of investigations.

To fully present the criminalistic characteristics of a crime, it is first necessary to reveal the mechanism of its manifestation, its structure, and its elements. In criminalistics, the concept of a “crime mechanism” is broader than its criminal-legal definition. It includes not only the illegal actions but also the dynamics of their development, the relationships among the crime participants, and a complete systemic picture of the process.

The crime mechanism is a sequence of interactions that result in the creation of trace reflections, which contain information of significant criminalistic value about the crime itself and its participants. Each individual interaction implies the presence of another interaction’s course or is a formative element of the latter, as a result of which the entire system acquires a stable and dynamic nature.

Based on the above, the crime mechanism can be understood as a system of both direct and indirect interactions between the crime participants, as well as between them and the material world, which is accompanied by the use of corresponding tools, means, and individual elements of the situation.

Scientific approaches propose using typical models of a criminal event, which provide a more complete and systemic picture of the investigation. Theorists note that a criminal-legal characteristic only partially reflects the aspects of criminal activity, while modeling allows for revealing developmental regularities and building a systemic methodology for the investigation.

It is notable that typical models of a crime are distinguished based on the elements of the crime mechanism’s structure. The same applies to the typical models of the criminal mechanism of treason, which make it possible to reveal the possible investigative situations and regularities in the investigation of this type of crime.

Thus, the typification of the models of the treason mechanism makes it possible to develop a clear plan of investigation and an algorithm of actions, which in turn ensures the effectiveness and organization of the investigation.

Аннотация. Автор данной статьи, анализируя различные источники криминалистической литературы и развития следственной практики последних лет, выявил типовые модели механизма проявления государственной измены и обосновал их практическое значение для повышения эффективности расследования.

Чтобы представить полную криминалистическую характеристику преступления, необходимо сначала раскрыть механизм его проявления, его структуру и элементы. В криминалистике понятие «механизм преступления» шире, чем уголовно-правовая характеристика: оно охватывает не только противоправные действия, но и динамику их развития, взаимоотношения участников преступления и полную системную картину процесса.

Механизм преступления представляет собой последовательность взаимодействий, в результате которых возникают следы-отражения, содержащие важную с криминалистической точки зрения информацию о самом преступлении и его участниках. Каждое отдельное взаимодействие предполагает наличие в себе другого процесса взаимодействия или является тем процессом, который формирует последний, в результате чего вся система приобретает устойчивый и динамичный характер.

Исходя из вышеизложенного, под механизмом преступления можно понимать совокупность как прямого,

так и косвенного взаимодействия между участниками преступления, а также между ними и материальным имуществом, которое сопровождается использованием соответствующих инструментов, средств и отдельных элементов обстановки.

Научный подход предлагает использовать типовые модели преступного события, которые обеспечивают более полную и системную картину расследования. Теоретики отмечают, что уголовно-правовая характеристика лишь частично отражает аспекты преступной деятельности, в то время как моделирование позволяет выявить закономерности развития и построить системную методологию расследования.

Примечательно, что типовые модели преступности выделяются на основе элементов структуры механизма преступности. То же самое относится и к типичным моделям преступного механизма проявления государственной измены, которые позволяют выявить возможные следственные ситуации и закономерности расследования преступлений такого рода.

Таким образом, типизация моделей механизма государственной измены позволяет разработать четкую программу расследования и алгоритм действий, что обеспечивает эффективность и организованность расследования преступления.

Բանալի բաներ - պետական դավաճանություն, քրեական վարույթ, նախաքնություն, կրիմինալիստիկա, պետական գաղտնիք, մեխանիզմ, տիպային մոդել:

Keywords: treason, criminal proceedings, preliminary investigation, criminalistics, state secret, mechanism, typical model.

Ключевые слова: государственная измена, уголовное производство, предварительное следствие, криминализм, государственная тайна, механизм, типовая модель.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ենգիբարյան Վ. Գ., Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Կրիմինալիստիկական մեթոդիկա, Բուհական դասագիրք, Երևան, Թատկ ՍՊԸ, 2017, էջ 30:
2. Белкин Р.С., Общая теория советской криминалистики. Саратов 1986, էջ 41:
3. Возгрин И.А., Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Л., 1976, էջ 43:
4. Кирсанов З.И., Криминалистические учения о механизме преступления и его отражении. Лекция. М., 1994, էջ 4:
5. Криминалистика: Учеб. для вузов / Под ред. Р. С. Белкина, 2-е издание, переработанное и дополненное. М., Изд. «Норма», 2006, էջ 503:
6. Кустов А.М., Криминалистическая или социально-правовая характеристика преступлений как ориентир в борьбе с преступностью// Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики: Материалы международной научной конференции. М., 2002, էջ 12.
7. Матушкина Н.В., Криминалистическая модель преступной деятельности по уклонению от уплаты налогов и ее использование в целях выявления и раскрытия преступлений этого вида: Дисс... канд. юрид. наук. Ижевск, 1999, էջ 9; Наймушин В.Г., Криминалистическая модель преступной деятельности в сфере наркобизнеса и ее использование в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: Автореф. дисс ... канд. юрид. наук., Ижевск, 1999, էջ 12.
8. Меретуков Г.М., Криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом организованных преступных групп. М., 1995, էջ 19:
9. Образцов В.А., Проблемы раскрытия преступлений против здоровья населения, связанных с пище-

выми отравлениями: Автореф. дисс.... канд. юр. наук. М., 1976, էջեր 47-48:

10. <https://www.sns.am/hy/news/view/690>
11. <https://www.sns.am/hy/news/view/460>
12. <https://www.sns.am/hy/news/view/602>
13. <https://www.sns.am/hy/news/view/679>
14. <https://www.sns.am/hy/news/view/497>
15. <https://www.sns.am/hy/news/view/717>
16. <https://www.sns.am/hy/news/view/719>

Բաղինյան Ս. - ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ, էլիասցե՝ sbaghinyan777@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.08.2025 թ., տրվել է գրախոսության 24.08.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 01.10.2025 թ.: